

תוספת שבת

אם כן, שלמעשה נפסק כרז"ה (ש"ך שם), שדוחים מצוות עשה דאורייתא של "וביום השמיני ימול" כדי שלא יצטרך לחלל את השבת במלאכה דאורייתא, כך מסתבר שנדחה מצוות קידוש על הכוס שאינה אלא מדרבנן, כדי שלא יצטרך לחלל את השבת בתוספת שבת שגם כן אינה אלא מדרבנן (עיין או"ח סימן רס"א ובביאור הלכה שם ד"ה מפלג תוספת שבת מפלג המנחה לכל הדעות אינה אלא מדרבנן). ואדרבא כאן עדיפא, שהרי במילה מתבטלת המצווה של "וביום השמיני ימול", מה שאין כן כאן, דאפילו אם יקדש למחרת, סוף סוף יקיים את המצווה לקדש על היין אלא שלא קיים מצווה מן המובחר או עיקר המצווה. והרי לדין שפוסקים כדעת הרמב"ם שאפילו אם לא קידש במזיד יש לו תשלומין למחר (ע' שו"ע או"ח סימן רע"א סעיף ז) אין זה מגדר תשלומין אלא שקידוש זמנו כל היום כמבואר בב"ח על הטור שם. ועיין במנחת חינוך (מצווה ל"א) שמסתפק בזה, ולבסוף מסיק להלכה שלדין אין זה מדין תשלומין. והוכיח זאת ממי שהיה אונן במוצאי שבת לגבי הבדלה, דלדעת הרמב"ם והשו"ע מבדיל עד ד' בשבת, וממילא בנדון דידן אפשר שגם הרמב"ן יפסוק שלא יקבל שבת מפלג המנחה אלא יקדש למחר ויניצל מחילול שבת.

יתר על כן לפי מה שכתב הר"ן בפרק ר"א דמילה ליישב את שיטת הרמב"ן ולדחות את ראיית הרשב"א שדוחים את המילה, מהא דריש ביצה (דף ב ע"א): "בית הלל אומרים לא ישחוט אלא אם כן היה לו דקר נעוץ מבעוד יום ושום שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה", והכי נמי נימא

שאלה הלכה למעשה שנשאלה בבית מדרשנו ע"י חיילים בני תורה המשרתים בצה"ל. מי שמחמת סיבה ביטחונית אינו יכול לקדש על היין בערב שבת סמוך לשקיעה, אם טוב לו לקבל שבת מפלג המנחה, ויקדש אז על הכוס, או עדיף שיקבל השבת סמוך לשקיעה ויקדש על הפת, או שיקדש רק למחרת על הכוס.

שאלה זו חשובה כשעושה מלאכה דאורייתא מפלג המנחה עד סמוך לשקיעה, שאם יקדש על הכוס מפלג המנחה הרי כבר קבל שבת ובעשיית המלאכה נחשב כמחלל שבת בתוספת שבת, אולם אם יקבל שבת רק סמוך לשקיעה ויקדש על הפת הרי זה עושה מלאכה בהיתר ולא חשוב כלל כמחלל שבת בתוספת שבת.

ונראה דדבר זה תלוי במחלוקת הראשונים בפרק ר' אליעזר דמילה, אם נשפכו החמין או נתפזרו הסממנים לפני המילה (עיין ר"ן ובעל המאור שבת נג ע"א באלפס, ורמב"ן בחידושים דף קלד ע"ב). דעת הרז"ה והרשב"א שם דתדחה המילה ולא תדחה השבת, אף על פי שאם נשפכו החמין ונתפזרו הסממנים לאחר המילה דוחים את השבת מפני הסכנה, עכשיו שנשפכו לפני המילה מוטב שתדחה המילה בכדי שלא נצטרך לדחות את השבת. ודעת הרמב"ן דאין למצווה אלא שעתה ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת, דבתר הכי פקוח נפש הוא דדחי לה ולא מכשירי מילה (יעוין בשו"ע יו"ד סימן רס"ו סעיף ב, ובש"ך ס"ק ו' שפוסק כבעל המאור, ובביאור הגר"א ס"ק י').

את המצווה כדי שלא יבוא בסוף לידי כך, כמו שלא שוחטים ביום טוב אם אין לו דקר נעוץ, ודו"ק.

וכך הבין את הרשב"א גם החת"ם סופר, שהרי בתשובותיו (חלק יו"ד סימן של"ח), לגבי כהן אם מותר לו ללמוד רפואה אעפ"י שיצטרך להטמא אח"כ אם יזדמן אצל חולה גוסס, רוצה לתלות את השאלה במחלוקת זו של הרמב"ן והרז"ה ע"ש.

וכן יש להוכיח קצת מהא דמקשה תרומת הדשן (סימן מ"א) אמאי לא אסרו להיכנס לבית הכסא מתוך דבר הלכה מחשש שמא יהרהר בדברי תורה, ע"ש. וכוונתו שיפסיק לימודו משך זמן לפני כניסתו לבית הכסא, ואע"ג שמבטל בכך מצוות תלמוד תורה ואם יהרהר אח"כ הרי נחשב כאנוס כפי שהוכיח שם מגמרא בקידושין (דף לג ע"א) שאומרת דילמא לאונסיה שאני, ושם לא הלימוד גורם לדחיית האיסור של הרהור במקומות מטונפים, והרי זה דומה למקרה שלפנינו ולא למילה.

אלא שעדיין יש מקום לחלק, דהנה כתב התשב"ץ (חלק א' סימן כ"א) בתינוק שחלה ונתרפא דאין מלים אותו בחמישי בשבת משום שיצטרכו לחלל עליו את השבת בשלישי למילתו. ולמד את זה מדינו של הרז"ה לגבי אין מפליגים בספינה פחות מג' ימים קודם השבת, שכתב הטעם משום שכל ג' ימים קודם השבת קמי שבת איקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש. דבריו נדחו להלכה, ועיין ש"ך (יו"ד סימן רס"ו ס"ק י"ח) שחילק שהרי לדבר מצווה מותר.

שנשחוט מפני שמחת יום טוב ולאחר מכן נימא שמצוות כיסוי היא היא שדוחה, אלא שמע מינה דכל שאנו יודעים בתחילת הדבר שיבא לידי איסור מלאכה דוחים את המצווה כדי שלא יבא בסוף לידי כך. וכתב על זה הר"ן דזו אינה ראייה שאין שחיטה מצווה קבועה כמילה. משמע מדבריו דהיכא דאין מצווה קבועה, גם הרמב"ן מודה דדוחים את המצווה, והוא הדין בנידון דידן שאין מצווה קבועה לקבל את השבת מפלג המנחה. ועיין גם בהעמק שאלה לנצי"ב ז"ל (שאלתא י' בפר' וירא אות ט') שכתב דכל שיטת הרמב"ן אמורה רק כמילה שהיא עצמה יכולה לדחות שבת ועל כן מותר לעסוק בה אע"ג שיבוא לידי חילול שבת, מה שאין כן בשאר מצוות דאז מודה הרמב"ן שאסור לעסוק בהן אם יבוא על ידי זה לידי חילול שבת.

לכאורה יש לדחות את הדמיון בין שאלת הצורך בקידוש לבין הצורך למול בשבת. יש לומר שרק לגבי מילה בשבת אומר בעל המאור שדוחים את המילה, משום שחילול שבת הוא בגלל מצוות המילה. אבל בקידוש, אמנם כתוצאה מהקידוש יקבל שבת ויחלל אותה אחר כך, אבל חילול השבת אינו לצורך הקידוש. לכן אפילו לבעל המאור יוכל לקדש למרות החילול שייגרם מכך.

אך כד נעיין שפיר נראה דזה אינו, דאי אפשר לומר שהמילה נדחית משום שהיא גורמת לשבת להדחות, דאדרבא, אי משום הא, השבת היתה צריכה להדחות ולא המילה, כמו תמיד שמילה דוחה שבת. אלא הטעם שהמילה נדחית הוא כפי שכתב הרשב"א, דכל שאנו יודעים בתחילת הדבר שיבוא לידי איסור מלאכה, דוחים

במזווה ומעקה ותדע דאטו בלא מזווה יאסר ליכנס בבית, אלא בעמוד ועשה קאי ותו לא ע"כ לשון תוס' עכ"ל.

אם כן, מותר להכניס עצמו למצב שאחר כך יהיה אנוס לעבור, ולכאורה הוא הדין בשבת, יהיה מותר לקדש אף אם יצרך לחלל שבת לפקוח נפש כתוצאה מכך. דשאני ציצית דאינה אלא מניעת קיום עשה וכיון שהוא אנוס אינו עובר בעשה, משא"כ בקידוש הרי יצטרך לחלל שבת בקום עשה ויש כאן עבירה אלא שהיא באונס.

ויש להוסיף עוד דהנה בפתחי תשובה (שם ס"ק ט"ו) מביא בשם היעב"ץ דלגבי גר אנו חוששים לדברי התשב"ץ משום דאכתי לאו בר חיובא הוא, מה שאין כן בקטן, ע"ש. וע' ביבמות (דף מז ע"ב) "קיבל מלין אותו מיד מאי טעמא, שהוי מצוה לא משהינן" ואם כן הכי נמי בפלג המנחה עדיין לא חל עליו חיוב קידוש וחוששים אפוא לדעת התשב"ץ.

והנה לכאורה השאלה תלויה בעצם במחלוקת אם מלחמה בשבת הותרה או דחוייה.¹ ולפי דעתו של הגר"ש גורן זצ"ל² שמלחמה בשבת הנלמדת מ"עד רדתה אפילו בשבת" (שבת דף יט ע"א) יש לה דין הותרה, אפילו אם נאמר שבכל פקוח נפש השבת רק דחוייה ולא הותרה,³ וא"כ לכ"ע עדיף לקדש בפלג המנחה, ויש לזה יסוד גדול בסברא, וכבר דנו בזה כמה מגדולי האחרונים כפי שיתבאר להלן.

אך אף על פי כן לדינא יש להרהר בזה, דהנה סברא זו שמחלוקת הרז"ה והרמב"ן תלויה

ואע"ג שלגבי נתפזרו הסממנים לפני המילה נפסק שדוחים את המילה כדעת הרז"ה, וע"כ עלינו לחלק בין הא דנתפזרו שכבר חל עליו חיוב שבת לבין הא דמלים ביום ה' דעדיין לא חל עליו חיוב שבת, ואם כן, גם בנידון דידן בפלג המנחה עדיין לא חל עליו חיוב שבת ולכאורה דומה להא דמלים ביום חמישי ואין דוחים את המילה. אך זה אינו, שהרי ברגע שיקדש חל עליו כבר חיוב תוספת שבת ונמצא כמעין נתפזרו סממנים בשבת דדוחים את המילה. וכעין זה כתב השאגת אריה (סימן ל"ד) בביאור הגמרא בנוזר דף מג ע"א "כגון שנכנס בשידה תיבה ומגדל ובא חברו ופרע עליו את המעזיבה דטומאה וביאה בהדי הדדי קאתיין", ע"ש.

ואין לדמות להא דאיתא במרדכי בפרק התכלת (הל' ציצית רמז תתקמ"ד):

אומר ה"ר שלמה מדרוש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת אסור ללבושו עד שיתקן אותו שאם לובשו עובר בעשה דיש לו ד' כנפות. והשיב ר"י דליתיה כדמוכח בשמעתי דאע"ג דאיפסיק בכרמלית דרבנן שרי משום כבוד הבריות, דלא דחינן אלא לאו דלא תסור. לכן נראה לר"י דמ"ע דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשו ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ד' כנפים בלא ציצית, דאז ודאי היה הדין עמו, אלא מ"ע גרידא להטיל בו ציצית. ומ"מ אין הטלית אסור ללבוש, וגם אין עובר כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת, ובחול ודאי עובר כל שעה שלובשו בעשה דהטל בו ציצית וכן

3 וכן מפורש בתשובת הריב"ש סימן ק"א: "אבל יש בה התר א' מיוחד, שאם התחילו אין מפסיקין, ומחללין את השבת לכל צרכי המצור, ואפילו שלא מפני הסכנה".

1 ועיין רסיסי טל א', סימן ג' "בעניין מלחמה בשבת" (עמ' לו).

2 סיני, ספר היובל, מוסד הרב קוק תשי"ח.

בהותרה או דחוייה נאמרה כבר על ידי החת"ם סופר בחידושו לביצה (מהדו"ת דף ז ע"ב) ובכך הוא מיישב את ראיית הרשב"א מבית הלל שאמרו שלא ישחט אלא אם כן היה לו דקר נעוץ, דהא דהתירו לחפור בדקר אם שחט, משום שעשה דוחה לא תעשה אין זו אלא דחוייה, מה שאין כן בפקוח נפש ששם סובר הרמב"ן דהותרה.

ונראה להוכיח שאין להשתמש בסברא או לענייננו, שהרי כל הלימוד של מלחמה בשבת מקורו כברייתא במסכת שבת (שם): "תנו רבנן אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת ואם התחילו אין מפסיקין וכן היה שמאי אומר עד רדתה אפילו בשבת". ועל ברייתא זו כתב הרז"ה (שבת דף ז ע"א באלפס): "הא דאין צרין פחות מג' ימים קודם לשבת משום שנראה כמתנה לדחות את השבת", ואם כן, ברור שהרז"ה סובר דמלחמה בשבת דחוייה ולא הותרה, או דסבירא ליה דדין זה אינו תלוי בהותרה או דחוייה.

ונראה להוכיח דדין זה אינו תלוי בדחוייה או הותרה, דהנה בשואל ומשיב מהדורה תליתאה (חלק א' סימן תל"ד), מביא את קושיית הג"ר ברוך מלייפניק ז"ל (בעל תשובות עטרת חכמים) על הטור (או"ח סימן שכ"ח), לגבי חולה שזקוק לבשר ואין לפנינו אלא נבילה. הטור פסק דשבת הותרה וישחטו לו, ולא יאכילוהו נבילה, משום "שהשבת היא כחול אצלו לכל מה שצריך", ואילו לגבי אישתפך חמימי (סימן של"א) סבירא ליה להטור כשיטת הרז"ה שדוחים את המצווה (והיינו כדלעיל ששאלה זו תלויה בהותרה או דחוייה). ובשואל ומשיב שם

כתב ליישב את הטור, דהטור סבירא ליה דשבת דחוייה אצל פקוח נפש, ומה שכתב הטור דשבת כחול אצלו לכל דבר, מפרש דבריו באופן אחר, ששבת כחול משום שבלאו הכי צריך עוד לבשל וכדומה, ולכן שבת הוי למעשה כחול, אבל אינה בגדר הותרה. והנה גם אם נודה לדבריו בפירוש דברי הטור, קושיא זו נשאת במקומה באשר לשיטת התשב"ץ (חלק ג' סימן ל"ח), דפקוח נפש בשבת הותרה ולא דחוייה, וכתב "לא מצאתי בתלמוד בשום מקום שאמרו בשבת דחוייה היא", ואעפ"כ כתב התשב"ץ להלכה (כמ"ש לעיל), דאין מלים גר ביום ה' משום שנראה כמתנה לחלל את השבת, ועל כורחך שלתשב"ץ, דין זה אינו תלוי בהותרה או דחוייה.

באשר לסברא, נראה, דהנה כתב הנצי"ב (העמק שאלה לשאלתא י' בפר' וירא אות ט'), שהבאנו לעיל), דע"כ לכולי עלמא, בין למאן דאמר טומאה דחוייה בציבור ובין למאן דאמר הותרה בציבור, אסור לגרום שיבוא הפסח בטומאה אפילו לצורך. הרי אם יש בציבור הרבה טמאים אלא שהם מיעוט, למ"ד טומאה הותרה בציבור קשה לכאורה למה לא יטמאו כולם ויעשו בטומאה כדי שגם הטמאים יוכלו לקיים את המצווה. ועל כורחך דאסור לגרום שהטומאה תותר בציבור אפילו לצורך מצווה (ואין לחלק דשאני התם דאין צורך מצווה לעצמו אלא לחברו וזאת ע"פ מג"א סימן תרע"א ס"ק א'). וא"כ, הכי נמי אע"ג שהשבת תותר בפקוח נפש או במלחמה, אין לגרום לכך אפילו לשם מצווה.

על כן לסיכום נראה דמוטב לקבל את השבת עם השקיעה אפילו אם יפסיד את הקידוש על הכוס וזאת בכדי למעט בחלול שבת.

סימן רס"ג) במתפלל של שבת אי מהני תנאי כנ"ל ומכריע שם דאפי' לדעת הסוברים דמועיל תנאי בהדלקת הנר, מ"מ כיון שהזכיר קדושת היום בתפילה אי אפשר לעשותו חול לדברי הכל וכ"כ שם במשנה ברורה (ס"ק נ'). ונראה לפי זה דאם קידש לא מהני תנאי כלל. וכן תלמוד ערוך הוא בעירובין (דף מ ע"ב) לגבי ברכת שהחיינו ביום הכפורים "כיון דאמר זמן קבליה עליה ואסר ליה", וע' עוד בזה בשו"ת בית לוי (לרב לוי שפירא אב"ד טרישק, סימן כז) שנדחק ליישב דברי הב"י בכח הגמרא הנ"ל.

ואיין לומר שיקדש בפלג המנחה ויתנה שאינו מקבל עליו את השבת, דזה אי אפשר, אף על פי שמלשון הרמב"ם משמע קצת דהקידוש אינו תלוי בקבלת שבת, שהרי כבר כתב בפרק כ"ט הלכה יא:

יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אעפ"י שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אעפ"י שעדיין היא שבת שמצוות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה מעט.

ומשמע מדבריו דקידוש אינו תלוי בקבלת שבת כמו שהבדלה אינה תלויה ביציאת השבת. מכל מקום להלכה מסתפק הב"י (או"ח

